

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Vigvári András (2023): Zártkert-Magyarország. Átmeneti terek a nagyvárosok peremén (Napvilág Kiadó, Budapest, p. 192)

MIKLE GYÖRGY

MIKLE György: tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u.4.; mikle.gyorgy@krtk.hun-ren.hu; <https://orcid.org/0000-0001-8490-6165>

György MIKLE: *research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u.4., H-1094 Budapest, Hungary; mikle.gyorgy@krtk.hun-ren.hu; <https://orcid.org/0000-0001-8490-6165>*

Vigvári András 2023 tavaszán megjelent kötetében egy Budapest környéki zártkertben végzett terepi kutatásának összefoglalására és interpretációjára vállalkozik. A terepmunka helyszíne a kötetben a Kelemenszeg (a vizsgált kisváros fantázianeve) melletti Kertek (a zártkerti rész fantázianeve) elnevezéssel jelenik meg. A kötet épít a szerző 2022-ben megvédett doktori értekezésére is, de a tereptapasztalatok értelmezéséről (Vigvári 2022, 2023), az idevágó globális lakhatási és városodási folyamatokról (Gagyi et al. 2019), az átmeneti terek fogalmáról és jellemzőiről, az informális társadalmi gyakorlatokról (Danyi, Vigvári 2019; Vigvári 2020) Vigvári az elmúlt években több tanulmányt is közölt. Az elemzést végigkíséri „a globális és lokális folyamatok összekapcsolásának igénye, a történeti perspektíva beemelése, valamint az alulról építkező és láttató antropológiai szemléletmód összekötésének szándéka” (21.).

A zártkertek átalakulásának főbb sarokpontjairól már a *Bevezetés* is áttekintést nyújt, azonban a munka későbbi, elemző fejezetei világítanak rá a folyamatok mögöttes mechanizmusaira. Az elemzés két strukturáló szempontja a térbeliség és az időbeliség: az egyes részfejezetek különböző földrajzi fókusszal tekintik át az átmeneti terekhez köthető időbeli változásokat. A vizsgálat a földrajzi térben kétféleképpen mozog: egyrészt különböző léptékeken zajló folyamatokat mutat be, másrészt a vizsgált terephez való közeledés jellemzi. A kötetet alapvetően az utóbbi, közelítő szemléletmód strukturálja; az egymást követő fejezetek által elemzett földrajzi tér folyamatosan szűkül, de a szerző mindeközben folyamatosan reflektál azokra a több földrajzi léptéken értelmezhető tényezőkre, amelyek a vizsgált zártkertet alakítják. Recenzióban a földrajzi térnek, a térbeliségnek a kötetben való megjelenési formáira összpontosítok, azaz arra, hogy a vizsgálat során milyen szereppel bírnak a különböző földrajzi alapfogalmak.

Az *Átmeneti terek a nagyvárosok peremén* című fejezet a városkörnyéki zártkeretekhez funkciójukban hasonló tereket elemez, célja az átmeneti tér fogalmának tisztázása nemzetközi párhuzamok bemutatásával. Az átmeneti terek a világ több pontján megjelennek, közös jellemzőjük, hogy e tereket a városokban zajló lakhatási és munkaerőpiaci folyamatok formálják, a város és a vidék közötti közvetítőzónaként működnek, valamint a formális lakóövezeten kívül helyezkednek el. A fejezet emellett, hogy rámutat az átmeneti terek nemzetközi példáira, társadalomelméleti szempontból is nemzetközi perspektívát kínál; az itt bevezetett fogalomhasználat az elemzést egyrészt a világrendszer-elméletbe ágyazza, másrészt a globális lakhatási és urbanizációs folyamatokhoz köti. A fejezetben a globálistól a háztartásokig valamennyi fontosabb földrajzi lépték megjelenik. A világrendszerelmélet bevezetése lehetővé teszi, hogy a világgazdaság centrumtérsegeiben és a félperifériákon kialakuló átmeneti terek sajátosságai jobban megérthetők legyenek: az eltérő világgazdasági pozícióval jellemezhető területek közötti különbségeket Vigvári a gazdasági termelés, a munkaerőpiac, a bérmunka, valamint az állami szerepvállalás jellemzőinek globális egyenlőtlenségeiből vezeti le. Egyrészt megjelenik e társadalmak nemzetközi függési rendszerekbe való beágyazódásának mikéntje, másrészt ennek az eltérő beágyazódásnak a helyi társadalmak (a háztartások) mozgásterére gyakorolt (történetileg változó) hatása.

A fejezet ezeknek a globális mechanizmusoknak a szerepét két léptékre bontva tárgyalja: a nagyvárosok agglomerációjának, vonzaskörzetének léptéke (*Az átmeneti terek regionális mintázatai*) mellett a helyi lépték (*Az átmeneti terek lokális léptéke: a lakhatás informalizálódása*) kapott önálló alfejezetet. Előbbi tisztázza az átmeneti terek pozícióját a nagyvárosok és a vidéki térségek között, különválasztva a világgazdasági centrumokban és félperifériákon megfigyelt fejlődési sajátosságokat. A helyi léptéket ugyanakkor az országos és a helyi szintű szabályozási környezet és a társadalom térbeli gyakorlatai közötti diszharmónia jellemzi (egy jogi szempontból nem lakófunkciójú terület lakhatási célú használata), amely sajátos háztartási szintű újratermelési stratégiákat hoz létre; ezek a stratégiák ugyancsak különböznek a globális centrum és félperiféria társadalmában. A fejezet utolsó részében a szerző az átmeneti terekben megjelenő, változatos háttérrel rendelkező háztartások lakásmobilitási motivációinak és kényszereinek nemzetközi példáit mutatja be, majd a vizsgált terep (a kelemenszegi Kertek) átmeneti pozíciójának főbb jellemzőire világít rá, ami a terület budapesti agglomerációban elfoglalt helyzetében és a helyi szabályozási környezet átmenetiségében ölt testet.

Az *átmeneti terek újratermelődése Budapest peremén* című fejezet már az átmeneti terek kialakulásának hazai mechanizmusait értelmezi. A vizsgálat földrajzi fókuszába a magyarországi város-vidék kapcsolatok időbeli alakulása kerül, ami praktikusán a Budapest és az ország többi része közötti kölcsönhatásokat takarja. A fejezet az időben változó strukturális (munkapiaci és lakáspiaci, lakhatási folyamatok), valamint szakpolitikai tényezők (a lakásmobilitás kereteinek szabályo-

zása) hatását elemzi a budapesti agglomeráció átmeneti tereinek alakulására. A 19. század végétől az államszocializmus korszakán át a rendszerváltást követő időszak fontosabb mechanizmusainak bemutatásából kiderül, hogy az átmeneti terek az egymást követő korszakokban a főváros centrumától egyre távolabb jöttek létre, illetve az átmeneti tereket benépesítő társadalmi csoportok összetétele is folyamatosan változott.

A vizsgált terephez való közeledés következő mozzanatát a Kelemenszегre történő „megérkezés” jelenti. Az *átmeneti tér megszületése: a kelemenszegi Kertek* című fejezet két alfejezetre tagolódik, amelyek két földrajzi lépték folyamatait vizsgálják: egyrészt a kisváros fővárosi vonzáskörzetben elfoglalt, időben változó funkcióját, másrészt a vizsgált zártkert Kelemenszegen belüli, történetileg változó szerepét. E két lépték vizsgálata a kötet korábbi, *regionális* és *lokális* folyamatokra fókuszáló fejezeteivel analóg, a nemzetközi példák helyett immár a vizsgált kisváros és térsége történeti átalakulásának, a 2010-es évek végére kialakuló jellemzők előzményeinek felfejtésére kerül sor. A *Világváros határában: az agglomeráció peremvidéke* című alfejezet a Budapestről a vonzáskörzet szélén elhelyezkedő kisvárosig tartó út, az utazás során tapasztaltak (az épített környezetnek, az érintett területek funkciójának, a vonatút során változó utazóközönség társadalmi összetételének) elemzésével indít. Az utazás ilyen bemutatása egyaránt alkalmas arra, hogy Kelemenszегet (a kisvárosnak a vonzáskörzetben betöltött funkcióját és társadalmi jellemzőit) elhelyezze a budapesti agglomeráció települései között, illetve, hogy az olvasó érzékletes képet kapjon a kisváros és környezete miliójéről.

A *Kisváros határában: a benépesült Kertek* című alfejezetben a kelemenszegi vasútállomástól a Kertekbe „jutunk el”; itt a vizsgált földrajzi tér a Kertek, a kisváros közigazgatási területén belüli pozíciója szemszögéből. Ezzel együtt az alfejezet más földrajzi léptékeken zajló folyamatok hatásaira is reflektál, mivel a Kertek történeti átalakulását az országos és a főváros vonzáskörzetének léptékein zajló gazdasági és társadalmi (elsősorban munkaerőpiaci és lakhatási) változások, valamint az országos és helyi (önkormányzati) szabályozási környezet módosulásainak tükrében értékeli. A fejezetben, a földrajzi térben való közeledés mellett a módszertan megválasztása is a közelítést szolgálja: a szakirodalom és a helytörténeti irodalom mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a terepnapló, a szakértői és a zártkerti lakosokkal készült interjú, amelyek révén megismerhetők a terepen szerzett közvetlen tapasztalatok.

A kötet következő két fejezetében (*Az átmeneti tér benépesülése*, illetve *Az átmeneti tér fenntartása*) a vizsgált földrajzi tér a Kertek, ugyanakkor itt is megjelenik a globális, az országos, valamint a kisváros közigazgatási területének léptéke, az ezeken a léptékeken zajló folyamatok hatása a lokalításra. Előbbi fejezet a globálisan és országosan ható strukturális (elsősorban a munkaerőpiaci és lakáspiaci, lakhatási) mechanizmusok szerepére összpontosít. Itt két külön alfejezetben válik láthatóvá, hogy a terepmunka idején helyben élők mely különböző jellegű területekről (javarészt *vidéki perifériákról, az agglomeráció belső gyűrűjéből és Budapest-*

ről) érkeztek a zártkertbe, valamint, hogy milyen főbb beköltözési hullámok (a *rendszer váltás, a 2008-as válság, és a 2010-es évek második felében elszálló lakásárak* időszaka) rekonstruálhatók a lakásmobilitási interjúkból. Az átmeneti tér fenntartása kapcsán a belterületi hatalmi szereplők (polgármesterek és önkormányzati képviselők) zártkerthez való viszonyulásán keresztül érthetjük meg a szabályozási környezet, valamint a közszolgáltatások helyzetének alakulását, de megjelennek a Kertekben élő népesség érdekérvényesítő képességének, mozgásterének lehetőségei és korlátai is.

Az utolsó fejezet ugyancsak a zártkerti területen belül mozog, azonban itt a háztartás és az egyén léptéke kerül fókuszba: az *otthonteremtés és társadalmi újratermelés* egyéni és közösségi stratégiáit a háztartások tagjaival végzett interjúkból ismerhetjük meg. Míg a kötet korábbi fejezetei a térbeli, társadalmi-gazdasági struktúrák hatásaival foglalkoztak, az utolsóban az antropológiai szemléletmód erősödik fel, így a társadalmi minták, attitűdök, motivációk, kulturális jellemzők kerülnek a középpontba, valamint az, hogy mindezek a tényezők hogyan hatnak az egyéni és közösségi stratégiákra. A könyvnek ezen a pontján az olvasó már tisztában van azzal, hogy a különböző léptékeken ható mechanizmusok miként alakítják a vizsgált terület átmeneti jellegét, ezért a többi földrajzi lépték kevésbé jelenik meg a fejezetben. Ezzel együtt Vigvári az itt elemzett társadalmi jelenségeket nemzetközi kontextusba helyezi, mivel az interjúkból kibontakozó képet a vonatkozó szakirodalom alapfogalmai (például a félproletariátus, az utóparasztság, a segítségnyújtási formák áruvá válása, a patrónus-kliens viszony megjelenése) segítségével értelmezi, valamint a nemzetközi párhuzamokra, példákra is felhívja a figyelmet.

Az elemzést tehát végigkíséri a földrajzi térben való mozgás, a reflexió a léptékek szerepére, ami ténylegesen segíti a terepi tapasztalatok megértését. A kötet így nem csupán azért tekinthető értékes munkának, mivel egy eddig kevésbé kutatott településforma, a zártkert helyzetéről tudósít, hanem azért is, mert a vizsgált területet formáló történeti-térbeli hatások szisztematikus feltárását is kínálja. Ezen túl, az elemzés fogalomhasználata és keretrendszere fogódzót kínálhat azoknak a későbbi kutatásoknak is, amelyek a hasonló pozícióval (átmeneti jelleggel) és funkcióval (a megkapaszkodó, illetve kiszoruló háztartásokat tömörítő) bíró, de eltérő múltú (nem zártkerti) településekre, lakott helyekre koncentrálnak.

Irodalom

- Danyi G., Vigvári A. (2019): Túlélés, ellenállás, adaptáció: informális gyakorlatok Magyarországon és Lengyelországban. *Replika*, 110., 11–31. <https://doi.org/10.32564/110.2>
- Gagyí Á., Jelinek Cs., Pósfai Zs., Vigvári A. (2019): Lakhatási helyzet a válság után: Financializációs folyamatok, kettészakadó lakáspolitikák és a háztartások túlélési stratégiái. *Fordulat*, 26., 199–224.

- Vigvári A. (2020): Az informális fogalomtörténete a magyarországi társadalomtudományokban. In: Szabari V. (szerk.): *(Disz)kontinuitások: A magyar szociológia 1960 és 2010 között*. Napvilág Kiadó, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 240–262.
- Vigvári A. (2022): A külterületi zártkertek benépesülése a lakhatási válság árnyékában: Egy Budapest környéki eset tanulságai. *Szociológiai Szemle*, 1., 145–168. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.1.7>
- Vigvári A. (2023): A kalácsa tényleg örök? Önerős lakásépítés és a háztartási erőforrások szerepe a zártkerti lakhatás megteremtésében. *Szociológiai Szemle*, 1., 94–116. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.1.6>